

היזק ראייה

שתי מחלוקות בין הרמב"ן והרא"ש

נפח

מבוא

ראינו (בסוגית היזק ראייה) שהמחלוקת אם היזק ראייה שמיה היזק או לא טומנת בתוכה את המורכבות* הבסיסית של דיני שכנים.

הגישה הראשונה, שהיזק ראייה לאו שמיה היזק, רואה בשכנים שני יחידים נפרדים, שהאחריות ההדדית ביניהם היא רק שלא יזיקו אחד לשני. הם מחויבים לשלם על מניעת נזק מובהק בלבד (כמו כלאים), ולכן אין חובה לבנות כותל ביניהם כדי להגן מפני היזק ראייה. גישה זאת נלמדת מ"מחיצת הכרם", שהוא מודל שבו שני יחידים גרים בהפרדה גמורה.

הגישה השנייה, שהיזק ראייה שמיה היזק, רואה בשכנים יחידה אחת משותפת של שכנות, שבה כל יחיד מחויב לשכנות טובה. השכנות משעבדת את ממונם ומחייבת אותם לשלם על בנית כותל כדי להגן על הפרטיות. גישה זאת נלמדה מ"מחצת העדה", שבו החייל הפרטי חייב להתחלק עם אחיו מהעורף בשלל, מחמת חובתו לכלל.

הראשונים והפוסקים³⁴ מכריעים להלכה שהיזק ראייה שמיה היזק, ולכאורה הכריעו גם בשאלה המהותית כגישה השניה של שכנות. למרות זאת, המורכבות* המהותית הזאת חוזרת ומופיעה בדברי הראשונים. עתה, נעיין בשתי מחלוקות בין הרא"ש והרמב"ן, ונגלה בהן את המורכבות* הבסיסית שעליה דיברנו, כאשר הרמב"ן תואם את הגישה הראשונה של "מחיצת הכרם", ואילו הרא"ש תואם את הגישה השניה של "מחצת העדה".

34. רי"ף (א: בדפי הרי"ף), רא"ש (סימן א), רמב"ם (הלכות שכנים ב, יד) שו"ע (ח"מ קנז, א).

מחילה על בנית כותל בחצר השותפין המחלוקת הראשונה בין הרמב"ן והרא"ש

נשאלת השאלה: בחצר המשותפת - האם ניתן לאחד למחול לשני על חובתו לבנות כותל מחמת היזק ראייה?

שיטת הרא"ש

הרא"ש³⁵ סובר שאפשר למחול, וכותב כך:
 "אבל אם יש עדים שמחלו השותפין זה לזה על היזק ראייה, שוב אין יכולין לחזור בהן. אע"פ שהאומר לחבירו "קרע כסותי ושבר כד³⁶" יכול לחזור בו ויתחייב חבירו בהיזקו אחר שחזר בו, שאני הכא דתביעת ממון יש ביניהן, שנתחייב כל אחד לחבירו לסייעו בבנין הכותל, והוי כמו שנתחייב לו מנה ומחלו לו עליו שזכה במחילתו בלא קנין".

הרא"ש משווה את היזק ראייה לנזקי ממון ("קרע כסותי"), ואף מקל יותר בהיזק ראייה. על אף שהניזק בנזקי ממון יכול לחזור בו ממחילתו, הניזק מהיזק ראייה אינו יכול לחזור בו ממחילתו. הרא"ש מבחין כאן הבחנה עקרונית בין היזק ראייה לנזקי ממון רגילים. הבחנה זאת נובעת מהגישה השניה שרואה בהיזק ראייה שעבוד לשותפות, ולא נזק השייך לנזקי ממון הרגילים. בנזקי ממון רגילים, המחייב של התשלום הוא מעשה הנזק, ולכן כל מעשה נזק חדש מחייב תשלום חדש. האומר לחבירו "קרע כסותי" מוחל על קריעת הכסות של אותו הרגע. לכן אם חזר בו ממחילתו למחרת - הקורע את כסותו פעם נוספת חייב לשלם על מעשה החדש של הנזק. לעומת זאת, היזק ראייה אינו נזק אלא חוב ושעבוד החל על כל אחד כלפי שכנו להשתתף בבנית הכותל. אם אחד מחל את השעבוד הזה לשני, מחילתו מחילה ואי אפשר לחזור בו, כמו כל חוב ממוני שאי אפשר לחזור ממחילתו. המחייב בהיזק ראייה אינו מעשה הנזק, ולכן על אף שיש היזק ראייה חדש בכל פעם שהוא נכנס לחצר המשותפת, אין כאן חיוב חדש לשלם.

לפי הרא"ש - ערך השותפות שנלמד מ"מחצת העדה" הוא המחייב שעבוד זה. השכן הפרטי משועבד לשכונה ולשותפות, ולכן הוא מחויב בבנית כותל השומרת על פרטיות של שכנו ועל השכנות הטובה ביניהם. אמנם אם יש

35. רא"ש בבא בתרא פרק א סימן ב

36. בבא קמא פרק ח משנה ז

מחילה, הרי הוא מחל על חוב זה לנצח. זה נכון רק בגלל שהיזק ראייה איננו נזק קלסי ואינו שייך לקטגוריה של נזקי ממוץ. ולכן אפילו אם המוחל מרגיש פגיעה בפרטיות במשך הזמן - אין כאן נזק חדש שמחמתו אפשר לחדש את החיוב לבנות את הכותל. לאור זה, שיטת הרא"ש משקפת להפליא את הגישה השנייה - של חובת השותפות הנובעת מהלכות שכנים ולא מהלכות נזיקין, ורק משום כך היזק ראייה שמיה היזק.

שיטת הרמב"ן

בניגוד לרא"ש, הרמב"ן³⁷ רואה בהיזק ראייה נזק חמור השייך לקטגוריה של נזקי הגוף, ושולל את האפשרות למחול. שיטה זאת תואמת את הגישה הראשונה של "מחיצת הכרם" - שהיא התפיסה האינדיבידואליסטית של שכנים. עתה, נלמד את דברי הרמב"ן לפרטיהם, ונבהיר את שיטתו.

הרמב"ן עוסק במקרה שבו חלון ביתו של אדם פתוח לחצר חבירו, ויש בחלון זה משום היזק ראייה, ולכן חייב בעל החלון לסתום את חלונו כדי למנוע היזק ראייה. ואפילו אם עבר זמן מרובה ובעל החצר לא מחה בבעל החלון, עדיין אין לבעל החלון חזקה, וחייב לסתום את חלונו.

הרמב"ן מנמק את שיטתו כך:

"שאני אומר קוטרא ובית הכסא [מפגע של עשן או ריח רע שיוצא משכן אחד לחברו] לפי שהן נזקין בגוף אין להם חזקה... והוא הדין וכל שכן בהיזק ראייה דנזקי אדם באדם הוא, אי משום עין רעה אי משום לישנא בישא אי משום צניעותא."

בגלל חומרתו של היזק ראייה כ"נזק אדם באדם", אין לפרש את שתיקתו של בעל החלון כמחילה. אמנם הרמב"ן אינו מדבר על מקרה של מחילה מפורשת, אבל מהמשך דבריו אפשר להבין שגם מחילה מפורשת לא תועיל, וכדלהלן:

"ועוד מי ידע כמה מטי ליה דלמחול".

מבחינת מידתו, היזק ראייה הוא נזק חמור, כי הוא נזק שכמעט אין לו קצבה. בכל פעם שאדם נכנס לחצר המשותפת ורואה את חברו, הוא עלול לפגוע בו.

משמע מדברי הרמב"ן שגם אם הוא מחל, נחשבת מחילתו למחילה בטעות, כי אי אפשר להעריך נכון את מידת הנזק של היזק ראייה שהוא תמידי! ולכן

37. חידושי הרמב"ן בבא בתרא דף נט. ד"ה הא דתנן

גם אחרי מחילתו הוא יכול לדרוש סתימת החלון בטענה שהוא חשב שהוא יכול לסבול את הנזק אבל התברר שהוא העריך את הנזק בפחות ממה שהוא באמת.

יוצא מדברי הרמב"ן שגם מבחינת מהותו וגם מבחינת מידתו היזק ראייה הוא נזק חמור שאי אפשר למחול עליו. מבחינת מהותו הוא נזק אדם באדם, ומבחינת שיעורו הוא נזק יומיומי, תמידי. סברות אלו מזכירות את המשנה בפרק החובל בבבא קמא³ הכותבת כך:
 "האומר סמא את עיני, קטע את ידי, שבר את רגלי - חייב. על מנת לפטור - חייב".

ומפרש שם הרב עובדיה מברטנורה:
 "שאינ דרך בני אדם למחול על צער גופם".

זאת אומרת שנוק לגוף האדם אינו ניתן למחילה מפאת חומרתו, ובגלל זה לא ניתן למחול על היזק ראייה.

הרמב"ן ממשיך וכותב:
 "ועוד דאפילו מחל הניזק, כיון דודאי אסור הוא למזיק להזיקו בראיה ולהסתכל בו לדעת, ואין אדם יכול לזוהר בכך לעמוד כל היום בעצימת עינים, על כרחו נאמר לזה סתום חלונך ואל תחטא תדיר".

הרמב"ן מוסיף כאן שלא רק מצד הניזק לא ניתן למחול על היזק ראייה, אלא אפילו מצד המזיק המחילה לא תועיל. על אף מחילתו של הניזק יש כאן איסור להזיק הרובץ על המזיק, ולכן בכל מקרה חייב המזיק לסגור את חלונו ולמנוע את הנזק החמור של היזק ראייה.

נסכם ונאמר שדברי הרמב"ן משקפים את הגישה הראשונה, את הגישה האינדיבידואליסטית של "מחיצת הכרם". גם מבחינה לשונית וגם מבחינה מהותית-הלכתית, הרמב"ן רואה את היזק הראייה ואת החובה לבנות כותל כהלכות השייכות להלכות נזיקין. מבחינה לשונית - הוא מתיחס להיזק ראייה כנזק השייך לנזקי הגוף המופיעים בפרק החובל בבבא קמא, ומתיחס לבעל החלון ולבעל החצר כמזיק וכניזק. באופן מאד בולט, הוא משתמש בשפה של בבא קמא ביחס להיזק ראייה, ובכך מגדיר את היזק ראייה כנזק קלסי. מבחינה מהותית - הוא קובע שהמחייב לבנות כותל בחצר המשותפת הוא האיסור להזיק, והחובה למנוע נזק חמור זה. ולכן אם אחד מחל, לא זו בלבד שהוא יכול לחזור בו ממחילתו אלא אפילו מלכתחילה אין כאן מחילה. מחילה על נזק תמידי לגוף נחשבת למחילה בטעות, וכמו במקרה של "סמא את עיני".

מדוע הרמב"ן מתיחס כך לדין של כותל השותפין, שלכאורה שייך לבבא בתרא ולהלכות שכנים? כנראה שהרמב"ן מזדהה עם הגישה הראשונה בגמרא של "מחיצת הכרם". הדבר היחיד המחייב אדם כלפי שכנו הוא

האיסור להזיקו והחובה למנוע ממנו נזק. אין כאן שכונה המשעבדת את שני השכנים לבנות כותל. יש כאן רק שני יחידים שבמקרה גרים אחד ליד השני. על פי מבט זה, רק אם נשדרג את היזק הראייה לנזק קלסי של בבא קמא נוכל לחייב את שניהם לבנות כותל. במילים אחרות, אם הגמרא הכריעה שהיזק ראיה שמיה היזק, חייבים לפרש שהגמרא רואה בו נזק חמור מעין הנזקים של פרק החובל.³⁸

שיעורי הכתלים בחצר השותפין - המחלוקת השניה בין הרמב"ן והרא"ש

בנוסף על החיוב לבנות כותל השותפין, המשנה מתיחסת גם לשיעור של הכותל וקובעת:

"מקום שנהגו לבנות גויל, גזית, כפיסין, לבינים, בונים - הכל כמנהג המדינה.

בגויל - זה נותן שלשה טפחים וזה נותן שלשה טפחים,

בגזית - זה נותן טפחיים ומחצה וזה נותן טפחיים ומחצה,

בכפיסין - זה נותן טפחיים וזה נותן טפחיים,

בלבינים - זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה"

והרי לפנינו סתירה. מצד אחד בתחילת דברי המשנה אנו מוצאים ביטוי של גמישות לבנות על פי מנהג המדינה אבל מצד שני יש כאן דרישה קפדנית על שיעור עובי הכותל. מהי אם כן הדרישה הקוהרנטית של המשנה? הרמב"ן³⁹ וגם הרא"ש⁴⁰ מפרשים שיש להבחין בין סוג החומר לבין עובי החומר. מבחינת סוג החומר - הדבר תלוי במנהג המדינה. אבל מבחינת העובי - זה תלוי במידות שחז"ל קבעו במשנה. לדוגמה, במדינה שנוהגים לבנות מגזית בונים מגזית אמנם בעובי של חמישה טפחים בדיוק⁴¹. נזכיר, שהרמב"ן לשיטתו

38. חשוב לציין שגם הרמב"ן מודע להבחנה בין נזקי הגוף של בבא קמא לדיני שכנים של בבא בתרא, שהרי החובל בחבירו חייב לשלם אבל הפוגע בפרטיות של חבירו אינו חייב לשלם. מכל מקום סובר הרמב"ן שלמרות ההבדלים בין שניהם, גם נזקי ממון וגם הלכות שכנים נובעים מאותו מקור חיוב - הצורך למנוע נזק. ואולי אפשר לומר שההקפדה היתירה על הפרטיות כאן היא דוקא בשכנים שמטבע המצב פוגעים פגיעה תדירה, ולא בשני אנשים זרים שהפגיעה בפרטיות היא מזדמנת ולא תדירה.

39. חדושי הרמב"ן שם דף ב. ד"ה מתני'

40. רא"ש שם סימן א

41. לפי הרמב"ן והרא"ש שיעור העובי הוא שיעור מקסימום וגם שיעור מינימום.

רואה בכותל רק כלי פונקציונלי לסילוק היזק ראייה - ולא כמבנה בעל ערך מצד עצמו. לפי זה, הוא תמה מדוע החמירו כל כך בשיעורים של הכתלים, והלא כדי לסלק את היזק הראייה היה מספיק לבנות כותל דק בגובה ארבע אמות?

וכך עונה הרמב"ן³⁹ על הקושיא:

"ואע"ג דהאי כותל דקתני מתניתין לא עבדינן ליה אלא משום היזק ראייה כדאסיקנא בגמרא ובהוצא סגי לה, אפילו הכי כופין זה את זה לבנות כותל בנין, שמא יפול והלה אינו רוצה לבנות ונמצא צריך להתעצם עמו בב"ד ובין כך ובין כך יהא ניזוק מהיזק ראיתו."

לפי הרמב"ן, היזק ראייה מחייב סילוק הנזק גם לטווח הרחוק, וזאת חומרה גדולה בדיני נזיקין.

וכך מעיר הרא"ש⁴²:

"ונראה... שלא נתנו חכמים גבול וקצבה למי שיש לו לסלק היזק מחבירו שיעשה דבר קיים לדורי דורות, אלא מספיקה מה שמסלק היזק ממנו לפי שעה. ואם אחר זמן יזיקנו יש שופטים בארץ. דאי לא תימא הכי, מחיצת הכרם - אם תפרוץ תיאסר תבואת חבירו ויצטרך בעל הכרם לבנות גזית."

הרמב"ן יטען בחזרה שהיזק ראייה הוא נזק חמור במיוחד - גם כמותית וגם איכותית (כפי שראינו לעיל) ולכן מקפידים על איכות הכותל יותר מאשר בסילוק נזק רגיל.

כיצד יסביר הרא"ש את התמיהה של הרמב"ן? הרי הרא"ש מתיחס להיזק ראייה כאל נזק רגיל ולא חמור במיוחד! ההסבר הוא כך. לפי הרא"ש, בניית הכותל לא נועדה אך ורק לסלק את הנזק אלא היא חובה ערכית ומהותית הנובעת מערך השותפות. כפי שראינו, שכנות טובה דורשת כותל שמבטיח את הפרטיות של כל אחד מהשכנים. כאשר בונים כותל כזה - עדיף לבנותו באופן שיעמוד ימים רבים, כדי להבטיח תקופה ארוכה של שלום ושקט בין השכנים. הסבר זה יש בו כדי לנמק היטב את הדרישות המחמירות של המשנה לכותל עבה, איכותי, ויציב לאורך זמן.

למחלוקת עקרונית זו בין הרא"ש והרמב"ן יש השלכה מעשית. כאשר שכן אחד רוצה לבנות את הכותל כולו ברשותו בלי לשתף את השני - האם גם אז הוא חייב להקפיד על השיעור של המשנה? הרא"ש מביא שתי דעות,

פוסק כמו הראשון ודוחה את השני, כאשר הדעה השניה מתאימה לשיטת הרמב"ן.

דעה א: רק כותל הנבנה על ידי שני השותפים ביחד חייב לעמוד בסטנדרטים של המשנה. אבל אם אחד הכניס לתוך שלו ובנה לבד - די אם הוא סילק את הנזק, ואין הוא צריך לבנות כותל כשיעור המשנה. כותל של שני שותפין הוא כותל ערכי, וכוחו נובע מ"מחצת העדה", ולכן מקפידים על שיעורו. אבל כותל של היחיד שנועד לסלק את הנזק בלבד - כוחו נובע מהלכות נזיקין ומ"מחיצת הכרם", ולכן הדרישות הם מינימליות, כמו בשאר דיני נזיקין.⁴³

וכך כותב הרא"ש:

"יש מפרשים הא דכייפי אהדידי לבנות כותל של גויל וגזית והכל כמנהג המדינה היינו דוקא כשמעמידין הכותל על הקרקע של שניהם ואין אחד מהן רוצה להיות כונס בתוך שלו ולבנות משלו דמצי כל חד למימר איני רוצה לוותר קרקע ולא לבנות בבנין אם לא בבנין בר קיימא אבל אם רצה האחד לכנוס בתוך שלו ולעשות מחיצה בתוך שלו בהוצא ודפנא כיון שמסלק היוזק ראייה מחבירו דיו".

דעה ב: בין כותל משותף ובין כותל היחיד חייבים להיבנות לפי שיעורי המשנה. המחייב לבנות כל כותל בין שכינים הוא סילוק נזק מעין "מחיצת הכרם". ולכן - אם המשנה מחמירה, כנראה שהיא מחמירה בכל מקרה של סילוק היוזק ראייה, בין בכותל יחיד ובין בכותל משותף. שיטה זאת מתאימה לשיטת הרמב"ן.

וכך כותב הרא"ש:

"יש מפרשים שאפילו אם רוצה לכנוס לתוך שלו ולגדור בהוצא ודפנא חבירו

43. לפי הרא"ש יוצא שקיימים שני מסלולים בבניית הכותל. המסלול הראשון הוא המסלול הנורמטיבי שמופיע במשנה, שהוא הבניה המשותפת הנובעת מהגישה השניה של שותפות. המסלול השני שייך לגישה הראשונה של "מחיצת הכרם" ודיני נזיקין, כאשר היחיד בונה כדי לסלק את נזקו. להלכה נראה ששני המסלולים פתוחים, למרות שנראה שיש עדיפות ניכרת למסלול הראשון.

הנמו"י בשם הרא"ה (דף א. בדפי הרי"ף) מקצין את שיטת השותפות וסוגר את המסלול השני. לדעתו, אין אפשרות לשכן לפעול כיחיד ולבנות את הכותל בתוך שלו, גם אם הוא יבנה אותו מגויל של ששה טפחים!
וזה לשונו:

"והרא"ה ז"ל מוסיף בה דברים דאפילו בא לכנוס בתוך שלו ולבנות גויל או גזית, חברו מעב עליו, משום דאמר ליה - אם אתה עושה כן לא יהא לי רשות לסמוך עליו. ואפילו אמר ליה - אנא יהיבנא רשותא למסמך, מצי אמר ליה - אי במכר לא בעינא השתא למזבן, ואי במתנה לא ניחא לי, דכתיב ושונא מתנות יחיה."

ונראה לי שהזכות לסמוך על הכותל הוא אמתלאה בלבד, אבל היא משקפת את הזכות המהותית לפעול כשותפין ולא כיחידים.

מעכב עליו, לפי שאומר לו אינה מחיצה של קיימא ואצטרך לצעוק עליך תמיד כשתפול המחיצה לסלק מעלי היזק ראייתך".

כפי שכתבנו, הרא"ש פוסק כדעה הראשונה, ומסיים:
 "אלא ודאי לא נתנו חכמים גבול לבנין אלא במקום שיציאת הבנין על שניהן, שיכול האחד לומר אי אפשר לעשות מעותי אנפרות [הפסד] ולהוציא הוצאות בכל יום".

סיכום

מורכבות* ערכית היא הלב של השיח התלמודי, ויכול להופיע לאורך כל הדורות, מהמקרא עד אחרי האחרונים. ולענייננו, **המורכבות*** בחובה לבנות כותל מפני היזק ראייה מופיע בתלמוד, ושוב מופיעה בשתי המחלוקות בין הרמב"ן והרא"ש.

1. **מחילה בהיזק ראייה:** הרא"ש מאפשר מחילה ואף קובע שמחילתו היא גמורה ואי אפשר לחזור בה ממנה. לעומת זאת, הרמב"ן סובר שאי אפשר למחול. לפי הרא"ש, היזק ראייה הוא שעבוד של השכנים לשלום ביניהם, והוא כמו כל חוב שאפשר למחול עליו. שעבוד זה נובע מהגישה השניה של שותפות. לעומת זאת, הרמב"ן רואה בהיזק ראייה נזק חמור במיוחד שבגלל חומרתו אי אפשר למחול עליו. תפיסתו נובעת מהגישה הראשונה שבה האחריות כלפי השכן מתבטאת בסילוק נזק בלבד.

2. **שיעור הכתלים:** לפי הרא"ש, החובה לבנות כותל איכותי נובעת מהחובה של כל אחד כלפי השכונה והשלום ההדדי. חובה זו מיוחדת להלכות שכנים, וחז"ל החמירו באיכות הכותל כדי להבטיח שלום לטווח ארוך. לפי הרמב"ן, לעומת זאת, החובה לבנות כותל איכותי אינה נובעת אלא מהלכות נזיקין ומהאופי החמור במיוחד של היזק ראייה.

